

RAZVOJ HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA U XX. STOLJEĆU

I.

Vrlo je zanimljiv put razvitka hrvatskoga književnog jezika u XIX. stoljeću. O tome sam na temelju vlastitih ispitivanja pružio dokumentirano svjedočanstvo u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi* (Zagreb, 1965).¹ Kao što se u njoj razabire, borba za tip književnog jezika i njegova pravopisa započela je g. 1836. i završila se potkraj XIX. stoljeća, pojavom *Hrvatskog pravopisa* prof. Ivana Broza g. 1892. i pojavom *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* prof. Tome Maretića g. 1899. Po tim djelima, koja nadopunjuje u istom duhu sastavljen *Rječnik hrvatskoga jezika* prof. Franje Ivekovića i Ivana Broza g. 1901. u dvije omašne knjige, utrt je čvrsti put i solidna osnova za dalji razvitak hrvatskoga književnog jezika u XX. stoljeću na temelju novoštokavskih ijekavskih govora i fonetskog pravopisa. Kako su takva načela proklamirana za književni jezik Hrvata i Srba već g. 1850. u poznatom Bečkom književnom dogovoru, koji su potpisali Karadžić, Daničić, I. Mažuranić, Kukuljević i Demeter, i kako ih je prihvatila i Kneževina Srbija g. 1868, može se reći da su potkraj XIX. stoljeća Hrvati i Srbi dobili jednaku osnovu za dalji razvoj književnog jezika, koja ipak nije bila potpuno identična zbog toga što su istočni Srbi prigrlili novoštokavske ekavske govore, premda je Bečki književni dogovor preporučio novoštokavske ijekavske govore da bi se postiglo što veće jezično je-

¹ Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi*. Znanje. Zagreb, 1965. Str. 9–175. Prvo, nešto kraće izdanje izašlo je u Zagrebu 1964. i u njemu se o tom pitanju raspravlja na str. 173–282.

dinstvo.² Tako su dakle u XX. stoljeće Hrvati ušli s ijekavicom, a Srbi pretežno s ekavicom i u manjem dijelu s ijekavicom.

Brozov *Hrvatski pravopis* uveden je u hrvatske škole kao obvezni udžbenik, pa je s novim izdanjima i u kasnijoj redakciji prof. Dragutina Boranića (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* g. 1921. i dalje, sve do posljednjeg izdanja 1951) stabilizirao latiničku pravopisnu normu sve do g. 1960. Pravopisnu ćiriličku normu za Srbe učvrstio je prof. Aleksandar Belić g. 1923. svojim *Pravopisom srpskohrvatskog književnog jezika* i novijim izdanjima, također sve do g. 1960. U tom razdoblju, osobito djelatnošću prof. Belića, došlo je i do nekoliko razilaženja u tumačenjima fonetskog pravopisa, u pisanju velikih i malih slova, u interpunkciji i u pisanju glasova *h* i *j*, i dr. Prof. Boranić se više držao Karadžićeva načina pisanja (*odsjećići, odšetati, podčinovnik, nadcestar, odćušnuti*), a prof. Belić je polazio dalje u provođenju fonetičnosti (*otsjek, otšetati, potčinovnik, natcestar, otćušnuti, voćstvo*). Prof. Boranić je, kao i Broz, propisivao gramatičku, a prof. Belić logičku interpunkciju. Tako su se dakle u pravopisnu normu uvukle neke dvostrukosti, iako je većina pravopisnih propisa bila jednaka.

Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* doživjela je još dva izdanja, drugo g. 1931. i treće god. 1963. Prema njoj su priređivane gramatike ijekavskog izgovora za srednje škole sve do današnjih dana. Sam je Maretić priređivao školske gramatike sve do tridesetih godina XIX. stoljeća, a u četvrtom deceniju učinio je to slijedeći Maretića prof. Stjepan Musulin, te u petom i šestom deceniju prof. Hraste, Živković i Brabec. Tako je polustoljetnim djelovanjem Maretićeve velike gramatike³ utvrđena gramatička norma hrvatskoga književnog jezika ijekavskog izgovora, dok je to isto

² Vidi o tom *Skupljene gramatičke i polemičke spise Vuka Stefanovića Karadžića*. Knj. III. Beograd, 1896. Str. 299–303. (“Jednoglasice smo priznali da je najpravije i najbolje primiti južno narječje da bude književno...”)

³ Tomo Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb, 1899, 1831. i 1963. Najprikladnije je drugo izdanje iz g. 1931. (str. 1–631), jer je popravljeno i jer sadrži i *Stilistiku*, koja je u trećem izdanju izostavljena.

za ekavski izgovor kod Srba izvršila Belićeva *Gramatika srpskohrvatskog jezika* od g. 1932. dalje, sve na temelju novoštokavskih govora i prakse hrvatskih i srpskih književnika.

Ali premda se sve to čini tako jednostavno i glatko, ipak uz taj glavni pravac razvoja djeluju i tradicije iz XIX. stoljeća gotovo tri decenija, a i suprotnosti između narodnog jezika i prava književnog i stručnog jezika, te napokon nekoliko puta ponovljena nastojanja za što većim izjednačivanjem jezika i pravopisa hrvatske i srpske književnosti, koji se u to čitavo vrijeme razvija u dva izgovora (ijekavskom i ekavskom) i u dva pisma (latiničkom i ćiriličkom).

II.

Poznato je da se gramatičke i pravopisne promjene dosta sporo prihvaćaju. Spomenuti gramatički i pravopisni priručnici unijeli su u dotadašnji hrvatski književni jezik nekoliko uočljivih promjena: bilo je to u prvom redu uvođenje fonetskog umjesto etimološkog pravopisa kojim se pisalo u čitavom XIX. stoljeću (*glatko* : *gladko*); zatim uvođenje pisanja *-ije-* u dugim slogovima i *-je-* u kratkim slogovima kao zamjena za stari jat umjesto dotadašnjeg *-ie-*, *-je-* (*mlijeko*, *vjera* : *mlieko*, *vjera*); i napokon preuzimanje novijih imenskih oblika za genitiv, dativ, lokativ i instrumental množine umjesto starijih (gen. mn. *žena* umj. *ženah*, dat. mn. *ženama* umj. *ženam*, lok. mn. *ženama* umj. *ženah* i instr. mn. *ženama* umj. *ženami*). To su samo najbrojnije promjene, ali bilo je i drugih, manje čestih. U većini slučajeva one nisu bile u skladu s prijedlogom Pravopisnog odbora iz g. 1877. koji je predlagao neznatnije promjene, nego su nastale prema prijedlogu Strukovnog odbora i naredbe Kr. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, i to za banovanja Khuena Héderváryja, koji je zbog nasilnog vladanja bio omražen u Hrvatskoj.⁴ Zbog toga su mnogi književnici, novine

⁴ Ladislav Mrazović: *Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa*. – “Vienac”, br. 11, 13 i 14; Zagreb, 1877; Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi*. Str.

i časopisi (“Obzor”, “Vienac”, “Glas Matice hrvatske” i drugi) i dalje pisali starijim, etimološkim pravopisom. Može se reći da je stariji pravopis generalno napušten tek g. 1918, ali je i poslije toga Hrvatska republikanska seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića, urednika “Doma”, ostala vjerna etimološkom pravopisu sve do prisilnog raspuštanja g. 1929.

Cim se pojavila, Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* doživjela je nekoliko načelnih prigovora. U “Obzoru” g. 1899. prigovorio je prof. Antun Radić, brat Stjepanov, što je Tomo Maretić napisao *Gramatiku* mimoišavši najznačajnija djela hrvatske književnosti i oslonivši se samo na djela Vuka Karadžića i Đure Daničića. “Vuk je poznavao materinski svoj jezik kao malo tko”, piše A. Radić u prikazu Maretićeve knjige. “Dobro. No kad je to bilo? *Thesaurus*, rječnik Vukov izašao je na svjetlo gotovo prije pedeset godina (1852). Ako je istina, da mi Hrvati nismo u poznavanju svoga živoga jezika došli dalje od Vuka za ovih gotovo pedeset godina, onda je to doista sramota.”⁵ A u još većoj recenziji Maretićeve *Gramatike* Antun Radić u “Viencu” g. 1899. pod naslovom *Hrvatski književni jezik* ističe svoju osnovnu misao još jasnije: “G. dr. Maretić ignoruje u svojoj gramatici ne samo hrvatsku *književnost* prije Vuka, nego i poslije Vuka, a piše gramatiku hrvatskoga *književnoga* jezika. Hrvatski književni jezik ne može biti drugo, nego jezik hrvatske književnosti, pa tko ignoruje tu književnost i jezik, kojim je pisana, ja ne razumijem, kako može pisati gramatiku hrvatskoga književnog jezika.” Spominje uz to i “filološki jaram, koji se nameće hrvatskim piscima i čitaocima”.⁶

I Vatroslav Jagić stavlja Maretiću g. 1900. u svojem “*Archiv für slavische Philologie*” slične načelne prigovore: “*Und doch, wer wird es heute behaupten wollen, dass neben Vuk und Daničić Niemand sonst auf das Ehrenamt eines mustergiltigen*

103–105.

⁵ Antun Radić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Recenzija. – “Obzor”, b. 144, 146, 147 i 148; Zagreb, 1899.

⁶ Antun Radić: *Hrvatski književni jezik*. – “Vienac”, str. 456–457; 566–568; 584–585; 599–601; 615–616; 629–631; Zagreb, 1899.

Schriftstellers der modernen serbokroatischen Literatursprache Anspruch erheben darf? Oder wer wird es sagen dürfen, dass durch Vuk und Daničić schon die letzten und höchsten Ziele der modernen Literatursprache erreicht sind, über die man hinaus nicht gehen dürfe? Gewiss haben diese beiden Schriftsteller, als muthige Vorkämpfer und Fahnenträger, nur den Weg gebahnt, auf welchem unaufhaltsam vorwärts geschritten werden muss, was in der That auch geschieht. Doch bin ich überzeugt, wenn sie lebten und wenn man sie fragen könnte, so würden sie es selbst es ablehnen als alleinige Autoritäten gelten zu wollen, da sie gewiss nicht von dem Wahne befangen waren, den ganzen Schatz der serbokroatischen Sprache, sei es auch nur aus dem Bereich des literarischen što-Dialectes, in sich aufgenommen zu haben."⁷ Jagić dakle smatra da je pogrešno što je Maretić svoje izvore ograničio samo na Karadžića i Daničića te zanemario druge književnike, ali on ipak pozdravlja pojavu te gramatike jer se tek od njezina objavljivanja može govoriti o zajedničkoj hrvatskoj i srpskoj gramatici: *"Von nun an könnte also die Grammatik in allen ihren Theilen für das ganze Sprachgebiet der Serben und Kroaten ein einheitliches Object der pädagogischen, literarischen und wissenschaftlichen Behandlung abgeben, wenn nicht diesem nahe zu erreichten Ideal zwei Kleinigkeiten im Wege wären."*⁸ A te dvije sitnice jesu, kao što se vidi iz daljega teksta, razlika u zamjeni starog jata, dakle postojanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika, kao i uvođenja slova *đ* umjesto *gj*. Ovo drugo nije ipak predstavljalo kasnije nikakav važniji problem, ali ono prvo je, "zbog uskogrudnog shvaćanja Beograđana",⁹ donosilo poteškoće u čitavom dosadašnjem XX. stoljeću.

Unatoč takvim kritikama Maretićeva velika i mala školska gramatika službeno su prihvaćene i u tridesetak godina

⁷ Vatroslav Jagić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Recenzija. – "Archiv für slavische Philologie", XXII. svezak, str. 263–278; Berlin, 1900. Citat sa strane 267.

⁸ Vatroslav Jagić, o. c., str. 265–266.

⁹ Vatroslav Jagić, o. c., str. 266. ("*Jene engherzige Auffassung der Belgrader kann zwar nicht gebilligt werden...*")

kodificirale su normu književnog jezika i u Hrvata i u Srba. Kasniji priređivači školskih gramatika, počevši od Stjepana Musulina, postepeno su približili narodni i književni jezik proširujući izvore i na djela suvremenih hrvatskih i srpskih štokavskih pisaca.

I *Rječnik hrvatskoga jezika* Broza i Ivekovića iz g. 1901. pretežno se orijentirao na jezik narodne pripovijetke i pjesme, na jezični fond Karadžićeva *Srpskog rječnika*, ali je ipak uzimao građu i iz *Hrvatskih narodnih pjesama*, iz Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, iz Stullijeva *Rječosložja* i iz nekih djela M. Milićevića i P. Petrovića Njegoša. Taj je rječnik veći i bogatiji frazeologijom od Karadžićeva rječnika, ali mu je ipak osnovni nedostatak što je glavninu novije hrvatske književnosti sasvim zanemario. Stoga mu je to Antun Radić prigovorio već g. 1901. u svojoj recenziji, navodeći da je uzalud tražio u Broz-Ivekovićevu rječniku, koji ima ukupno 52.279 riječi, neke sasvim obične riječi (*obrisač, kurgav, ornice* i dr.).¹⁰ Vatroslav Jagić prigovorio mu je u "Archivu für slavische Philologie" g. 1902. još oštrije. Jagić prigovara Brozu i Ivekoviću što su zanemarili kao izvore djela hrvatskih književnika XIX. stoljeća, pa navodi kako je u Mažuranićevu spjevu *Smrt Smail-age Čengijića* našao 150 riječi kojih nema u Ivekovićevu rječniku, a u prvih 50 strana Šenoina *Prosjaka Luke* više od 140 riječi kojih nema u Ivekovićevu rječniku.¹¹ Sve je to samo zato što su autori previše robovali narodnim izvorima, a zanemarivali književne. Tako se onda dogodilo da u Ivekovićevu rječniku nema nekih sasvim običnih književnih riječi, kao što su npr. *bitnost, časopis, doživljaj, gledište, izlet, kipar, naklada, obrtnik, olovka, radništvo, sporazum, stroj, ured, znanost, zvuk* i dr. Ipak i ovako ograničen, *Rječnik hrvatskoga jezika* korisno je izvršavao svoju funkciju sve do najnovijih dana, do pojave *Rječnika hrvatskosrpskoga književ-*

¹⁰ Antun Radić: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Recenzija. – "Obzor", br. 103, str. 1–2; Zagreb, 1901.

¹¹ Vatroslav Jagić: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Recenzija. – "Archiv für slavische Philologie", XXIV. svezak, str. 230–242; Berlin, 1902.

nog jezika g. 1967. Pripada svakako među kamene temeljce novijega književnog jezika.

III.

Jagić je u ocjeni Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* bio dobar prorok kad se pobojavao da će usporedno postojanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika uzrokovati nove teškoće. I doista, već 4. studenoga 1913. urednik “Srpskog književnog glasnika”, prof. Jovan Skerlić postavlja pitanje *Istočno ili južno narečje?* u predavanju u Društvu za srpski jezik i književnost u Beogradu. To predavanje objelodanjuje još iste godine u “Srpskom književnom glasniku” i prikazuje u njemu čitav niz prednosti po kojima zajednička “srpsko-hrvatska književnost” treba da bude pisana istočnim, ekavskim narečjem.¹² Te su prednosti prema njemu ove: “1) Brojem veći i kulturom jači deo srpsko-hrvatskog naroda govori istočnim narečjem; 2) Ekavsko narečje je bilo književno narečje i ranije i danas; 3) Ekavsko narečje je prostije, jednostavnije, lakše; njime bez ikakvih teskoća mogu pisati i jekavci i ikavci; 4) Istočno narečje najzgodnije je za poeziju, i 5) Istočno narečje je ekspanzivno, ono ima silu stvari uza se, ono samo sobom pobeđuje i potiskuje južno narečje.” Uz istočno će narečje, kaže on dalje, “latinica postati opšta književna azbuka”. I već idućeg mjeseca, 23. prosinca 1913, raspisuje Skerlić posebnim dopisom *Anketu o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti*, tražeći mišljenje o tom pitanju i od srpskih i hrvatskih i slovenskih književnika i javnih radnika. Njihove odgovore objavljuje u idućim brojevima “Srpskog književnog glasnika”.¹³ Ima ih u svemu 32.

¹² Jovan Skerlić: *Istočno ili južno narečje*. – “Srpski književni glasnik”, str. 756–770. i 862–873; Beograd, 1913.

¹³ *Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti*. – “Srpski književni glasnik”, str. 114–125, 217–228, 285–293, 375–389, 438–447; Beograd, 1919.

Kao što uočavamo po citiranim izvancima teksta, Jovan Skerlić shvaća da su Srbi i Hrvati jedan narod i da su njihove književnosti jedna književnost, srpsko-hrvatska. U tom se on slaže s potpisnicima Bečkog književnog dogovora iz g. 1850. koji su govorili i pisali da “jedan narod treba jednu književnost da ima”. Samo ne smijemo smetnuti s uma da su se u drugoj polovici XIX. stoljeća jasno formirale dvije nacionalnosti: hrvatska i srpska, pa je sada bilo mnogo teže donositi jedinstvena rješenja nego g. 1850. Stoga su sada, 1914, odgovori anketiranih književnika i javnih radnika mnogo oprezniji i suzdržljiviji. Osobitu suzdržljivost pokazuju lingvisti: Tomo Maretić, Stojan Novaković, Aleksandar Belić, Petar Skok, Milan Rešetar i Jovan Živanović. Njima ne smeta postojanje obaju narječja (Rešetar); ne treba nikomu ništa nametati, neka se svuda po srpskohrvatskim krajevima slobodno štampa i istočnim i južnim govorom, pa će ekavski prevladati (Belić);¹⁴ jedan drugomu ništa ne smetaju (Novaković); uvođenje ekavice u Hrvatskoj izazvalo bi veliko nezadovoljstvo, već je i fonetički pravopis teško išao, jedan je govornik u Hrvatskom saboru naredbu Vlade o fonetici nazvao zločinstvom (Maretić); neka ostanu oba dijalekta, a na jezik neka se bolje pazi (Živanović); Hrvati imaju ustaljen književni jezik, pa bi izazivalo velike teškoće uvođenje ekavice. Jekavski je govor postao isključivim književnim jezikom Hrvata i jednoga dijela Srba, a ekavski opet isključivim govorom Srba. To je danas činjenica! (P. Skok) Zanimljivo je mišljenje i književnika Ive Vojnovića koji među ostalim kaže odrješito: “Ako jedan dio istočne strane naroda našega nije mogao ili nije htio da primi ijekavštinu, ne mora za to da harmoničnija, preciznija i literarnija forma bude žrtvovana onoj

¹⁴ Tu svoju misao potanje je A. Belić razradio g. 1915. u knjizi *Srbija i južnoslovensko pitanje*, koja je izašla u Nišu i u kojoj on na str. 33. izriče svoju uvjerenost da će i Hrvati poslije oslobođenja htjeti da pišu “u potpunosti onako kako se piše u Srbiji, ne samo zato što je tako najbolje, nego zato što je to Srbija svojim nacionalnim radom izvojevala bilo na polju književnosti, bilo na polju narodnog oslobođenja”. A u težnji za izjednačivanjem i sjedinjavanjem Belić ide i dalje, pa na str. 27. iste knjižice doslovno veli: “A Srbija će biti veoma zadovoljna da svojoj braći Hrvatima, pored nacionalnog oslobođenja, doneše i crkveno, za kojim su oni dugo vremena uzalud žudeli.”

drugoj, kojoj ne vidim drugog svojstva do 'praktičnosti'... (str. 289)." Pritom on aludira na Bečki književni dogovor.

Ali književnici i političari bili su rezolutniji jer oni na taj problem gledaju sa zanosom i s političkom željom za stvaranje nacionalnog, jezičnog i književnog jedinstva jednoga naroda sa dva imena. Ne uzimaju u obzir stručne, nego političke, unitarističke, nacionalističke razloge. Aleksa Šantić je za ekavicu jer pretežna većina tako govori i jer se njom služe osvretnici Kosova. Svetozar Ćorović je za ekavicu jer njome govori i piše kulturniji dio našega naroda i jer njome govore junaci sa Kumanova i Bregalnice. Mirko Korolija također se zalaže za ekavsko narječje zbog ratnog prestiža Beograda, a Vladimir Ćerina kaže doslovno: "Pa kad bi, na primer, i bilo više našega naroda koji govori južnim narječjem, ko bi bio toliko bezobrazan – jest, bezobrazan – da i pomisli oduzeti istočno narječje onim herojima od Kumanova i Bregalnice...?" (str. 290)

Za južno narječje zalažu se pored spomenutih Ivan Krnic, Frano Supilo, Ivo Vojnović, Mile Starčević (po pravopisu do 1892), Rikard Katalinić Jeretov, Rikard Nikolić, a za istočno Fran Ilešić, Ivan Hribar, Marko Car, Josip Smodlaka, Vladimir Ćorović ("Žrtvujem ijekavicu za ljubav širokom, svesrpskom, ili čak jugoslovenskom narečju."), Đorđe Pejanović, Milan Marjanović, Ivo Ćipiko, Vladimir Skarić, Vaso Glušac, Frano Kulišić, Veljko Milićević.

Zbog toga što je uskoro buknuo Prvi svjetski rat, anketa nije zaključena nekakvim apelom ili zajedničkim zaključcima, do kojih bi ionako teško došlo nakon dispartatnih gledišta. Ostala je za budućnost u spomeni samo Skerlićeva smjernica o ekavskom narječju i latinici u književnosti Hrvata i Srba. A ta se misao i dalje svakih desetak godina obnavljala i napuštala.

Nešto prije nego Skerlićeva anketa raspisana je u Sloveniji, u časopisu "Veda", srodna anketa, ali znatno šira po sadržaju: anketa o jugoslavenskom pitanju ("anketa o jugoslovenskem prašanju").¹⁵ Razumljivo da se u njoj nalaze i pitanja o jeziku,

¹⁵ *Anketa o jugoslovenskem prašanju*. – "Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo"; Gorica, 1913. Ustanovili: Ivan Prijatelj, Bogumil Vošnjak, Albert Kramer.

osobito o odnosu slovenskog jezika prema hrvatskosrpskom. U anketi sudjeluju F. Ilešič, Stojan Novaković, F. Supilo, A. G. Matoš, M. Rešetar, Josip Šilović, Josip Smodlaka i drugi javni radnici. Velik dio diskutanata stoji na stanovištu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, pa da je stoga potrebno da Slovenci žrtvuju svoj jezik. J. Smodlaka predlaže da ta tri naroda upotrebljavaju “srpsku ekavštinu pisanu latinicom” za znanstvenu literaturu, za žurnalistiku i višu beletristiku, a Slovenci mogu upotrebljavati slovenski jezik samo za laganu beletristiku (str. 102. i 103). M. Rešetar misli da bi se moglo postići da Srbohrvati zapadnih krajeva, koji pišu jekavski (*vrijeme, vjera* itd.), za volju Slovencima i Srbohrvatima istočnih krajeva prihvate ekavski izgovor (*vreme, vera* itd.), čime bi se srpskohrvatski književni jezik znatno približio slovenskomu (str. 379). Ali Antun G. Matoš protivi se svakoj centralizaciji, pa i onoj “što se propovijeda u ime plemenskog našeg ujedinjenja; uvijek sam zagovarao autonomiju naših narječja, vrlo žaleći, što se kod nas žrtvovala dijalekatska književnost čakavska i kajkavska štokavskoj”. (str. 103)

Obje ove ankete pokazuju kako laici, kadšto i u najboljoj namjeri, ne razumiju osobitosti i zakonitosti književnog jezika i kako svoja mišljenja iznose po subjektivnim i jednostranim kriterijima, ne uzimajući uopće u obzir činjenično stanje i prirodni razvitak književnog jezika. Stvorivši fikciju kao da ne postoje narodi koji zapravo postoje, oni prema toj fikciji samovoljno kroje sudbinu pojedinih narodnih književnih jezika; ne uzimajući u obzir kako je razvijeni i stabilizirani književni jezik nekoga naroda velika tekovina i vrednota, laici u tu materiju kulture ubacuju političke kriterije prelazeći preko političkih interesa pojedinih naroda, a misleći samo na svoje. Po nekima od njih slovenski književni jezik treba da nestane, a po drugima hrvatski književni jezik treba da izgubi svoj kontinuitet, treba da izgubi stabilnost koju je upravo stekao i treba da počne, tako reći, iznova. Pa i argumenti književnog historika Jovana Skerlića tako su slabi i subjektivni da nijedan od njih pet ne može održati ozbiljnu kritiku. Dalji razvitak književnog jezika ne samo Hrvata nego i Srba potpuno je demantirao nje-

gove teze. Naprotiv, lingvist Petar Skok iznio je najmodernije lingvističko mišljenje da stabilizirani književni jezik ne treba smetati u njegovu daljem organskom razvoju ako ne želimo izazvati teškoće i štete.

Zbog nerealne osnove i zbog subjektivnih argumentacija većine učesnika, obje ove ankete u pitanjima jezika nisu dale pozitivne rezultate, osim ako i njihov neuspjeh ne ocijenimo kao pozitivan rezultat, tj. pokazalo se da se takvim improviziranim anketama ne može postići ništa trajnije i vrednije. I tako se onda u dalju budućnost pošlo putovima koji su u Hrvatskoj utrlj Tomo Maretić, Ivan Broz i njegov nasljednik Dragutin Boranić, i leksikograf Iveković.

IV.

Ali tragovi ideje Jovana Skerlića prenijeli su se jednim dijelom i u novu zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca koja je osnovana g. 1918. Pojavljivali su se u časopisima ("Jugoslavenska njiva", "Nastavni vjesnik" i dr.) i na javnim skupovima prijedlozi o latinici kao zajedničkom pismu Hrvata i Srba i o ekavici kao zajedničkom njihovom književnom jeziku. Neki su književnici i prihvatili praktički ekavštinu (A. B. Šimić, A. Cesarec, M. Krleža, G. Krklec, N. Bartulović, U. Donadini i dr.), ali je i opet prof. T. Maretić u svečanoj sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 26. travnja 1921. predlagao održavanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika: "Neki su književnici izrekli misao da bi Srbi radi što jačeg narodnog jedinstva imali ostaviti ćirilicu i primiti latinicu, a Hrvati da bi vraćajući Srbima milo za drago imali ostaviti južno narječje i primiti istočno. Tako idilički shvaćati stvar može samo onaj kome se ona čini vrlo jednostavna i laka."¹⁶ Problem unifikacije književnog jezika Hrvata i Srba u ekavskom tipu književnog jezika vrlo je brzo skinut s dnevnog reda jer se u novoj državi

¹⁶ Vidi "Jezik: časopis za kulturu hrvatskosrpskoga književnog jezika", god. XIV, br. 3, str. 67; Zagreb, 1966/67.

nacionalno pitanje nije pravilno riješilo, a isto tako ni socijalno, pa je u atmosferi hegemonističkog i diktatorskog režima proces unifikacije postao apsurdan, te su se i oni malobrojni književnici koji su pri postanku nove države u zanosu prihvatili ekavsko narječje – uskoro vratili standardiziranom ijekavskom tipu maretićevske normiranosti. Kako se ni pravila Boranićeva i Belićeva *Pravopisa* nisu u svemu podudarala, a književnici i učenjaci nisu ni poduzimali inicijativu da se ona izjednače, diktatorska šestojanuarska vlada imenovala je komisiju jezičnih stručnjaka sa zadatkom da izradi *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (g. 1930). U zadatku nije bilo uključeno izjednačivanje književnog jezika, nego samo izjednačivanje pravopisnih norma. Prof. Beliću je povjereno da izradi *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* za ekavski tip književnog jezika, a prof. Boraniću da izradi *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* za ijekavski tip književnog jezika. Oba su pravopisa izašla iz štampe g. 1930, prvi u Beogradu, a drugi u Zagrebu, i proglašeni su za službeni pravopis. Kako su oba pravopisa izrađena prema spomenutom *Pravopisnom uputstvu* koje je u pretežnoj mjeri usvojilo Belićeve pravopisne norme, u Hrvatskoj Boranićev *Pravopis* nije primljen sa zadovoljstvom, pa ga književnici većinom nisu ni prihvatili. Prihvatile su ga samo škole, novine i uredi.

Čim je propala diktatorska vlast, propao je u Hrvatskoj i Boranićev *Pravopis* iz 1930. Sam Boranić priređuje za Banovinu Hrvatsku novo izdanje *Pravopisa* po načelima svojeg *Pravopisa* iz 1928. Taj Boranićev *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz mjeseca veljače g. 1941. ostao je u važnosti i nakon oslobođenja od nacističke okupacije g. 1945. i regulirao je hrvatsku pravopisnu normu sve do g. 1960.

Treba radi potpunosti napomenuti da je za nacističke okupacije Jugoslavije (1941–1945) Boranićev *Pravopis* bio ukinut i da je umjesto njega uveden *Hrvatski pravopis* po etimološkim načelima koja su vrijedila do g. 1892.

U Narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. do 1945. hrvatski partizani služili su se u svojoj štampi Boranićevim *Pravopisom hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz g. 1941.

V.

Dok su se vodile te borbe o gramatičku i pravopisnu normu, hrvatski književni jezik razvijao se užurbanim tempom, da bi mogao izvršavati različite funkcije koje su se pred njega stavljale. Već u 2. polovici XIX. stoljeća stvorena je za potrebe znanosti i pojedinih struka bogata terminologija, koja nije uvijek bila identična sa srbijanskom, a u XX. stoljeću ta se terminologija razgranala u veliku širinu i dubinu. Humanističke nauke, tehničke, prirodne, medicinske nauke, publicistika, ekonomika, politika, novinstvo, različni sportovi, sve je to unosilo u naš rječnik obilje novih riječi i pojmova, a kako se često stvaralo posebno na zapadu i posebno na istoku, ijekavski i ekavski tip jezika nisu se razlikovali samo po zamjeni staroga glasa jata, nego u znatnoj mjeri i leksički. Stoga je pitanje preuzimanja jednoga tipa književnog jezika umjesto drugog postalo u XX. stoljeću znatno teže nego u polovici XIX. stoljeća, mnogo teže i u polovici XX. stoljeća nego u doba Skerlićevo.

U novoj, socijalističkoj Jugoslaviji nacionalno pitanje rješava se na osnovi ravnopravnosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije, pa se i pitanje jezika svakog naroda i narodnosti rješava po prirodnom pravu i bez ikakva pritiska. Danas je svima sasvim jasno da su Hrvati i Srbi dva naroda, a ne jedan, pa da svaki od njih suvereno odlučuje o svojem jeziku. Tek se u socijalističkoj Jugoslaviji u potpunosti afirmirao makedonski jezik, pa se i odnosi hrvatskog i srpskog tipa književnog jezika utvrđuju sporazumom obadviju zainteresiranih strana. Kako ti odnosi i ta prava nisu bili jasno i određeno fiksirani, organizirala je Matica srpska u Novom Sadu g. 1953. "anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa" zamolivši 110 književnika, lingvista i javnih radnika da iznesu svoje mišljenje o jezičnim problemima u "Letopisu Matice srpske". U svojem dopisu učesnicima ankete, kojih se odazvalo 36, uredništvo "Letopisa" je istaklo da smatra "da je u centru problema baš pitanje jezika kao takvog, pitanje njegovog jedinstva i perspektive daljeg razvoja, ali ne poričemo važnost ni drugih pitanja. Šta više, smatramo da su ona u čvrstoj vezi sa pitanjima koja smo istakli, a

to su: pitanje pravopisa, pitanje pisma (ćirilica – latinica), pitanje – ako hoćete – i narečja, zatim pitanje stvaranja rečnika književnog jezika (srpskog i hrvatskog, ili srpskohrvatskog) itd. itd.”

Odgovore književnih i naučnih radnika hrvatskih i srpskih donosio je “Letopis” od mjeseca rujna 1953. do mjeseca prosinca 1954. Iz odgovora većine diskutantata vidjelo se da oni drže da ni dva pisma, a ni dva književna govora ne treba svoditi na jedno pismo i jedan govor. Neki su diskutanti osobito naglasili da nije potrebno povezivati napuštanje ćirilice s napuštanjem ijekavštine jer su to raznorodne vrijednosti.

Kao završetak te ankete uredništvo “Letopisa” sazvalo je u Novi Sad većinu učesnika ankete, da bi se na temelju iznesenih mišljenja utvrdili neki perspektivni zaključci za budućnost. Tako su onda 10. prosinca 1954. potpisani Novosadski zaključci o hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu. U tim zaključcima se konstatira da su oba izgovora (ijekavski i ekavski) i oba pisma (latinica i ćirilica) u svemu ravnopravna. Utvrđuje se da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik, pa je u službenoj upotrebi nužno u nazivu jezika uvijek istaći oba njegova sastavna dijela (srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski), ali u neslužbenoj upotrebi dopušteni su i nazivi hrvatski, srpski. Zaključeno je da hrvatsko-srpska komisija jezičnih stručnjaka izradi zajednički pravopis, rječnik književnog jezika i da se poradi na izjednačivanju stručne i naučne terminologije.¹⁷ U duhu tih zaključaka već je izrađen i objavljen g. 1960. *Pravopis hrvatskosrpskoga* književnog jezika* latinicom i ijekavski, te *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika* ćirilicom i ekavski. Zajednička redakcija hrvatskih i srpskih jezičnih stručnjaka pristupila je i izradi rječnika književnog jezika hrvatskog i srpskog, pa su prve dvije knjige toga rječnika, od slova A do K, izašle iz štampe u prosincu g. 1967, i to *Rječnik hrvatskosrpskoga književ-*

¹⁷ Vidi “Letopis Matice srpske”, Novi Sad, 1955, br. 1, str. 1–126.

* U originalnom tekstu koji se ovdje preuzima stoji, dakako krivo, “hrvatskoga” (op. prir.).

nog jezika latinicom i ijekavski u Zagrebu, a *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* ćirilicom i ekavski u Novom Sadu. Preostale četiri knjige trebale bi da izađu do kraja g. 1971. To je prvi rječnik koji je podjednako dokumentiran primjerima iz hrvatskih i srpskih pisaca, stručnjaka, učenjaka. Rječnik nije normativan, nego informativan.

Formirana je i jugoslavenska komisija za izradu zajedničke terminologije, ali je ona već na svojim prvim sjednicama, kojima su prisustvovali i makedonski i slovenski stručnjaci, zaključila da se neće ići na izjednačivanje, nego na popisivanje termina isticanjem onih koji su bolji za vršenje terminološke službe.

Težnja je Novosadskog dogovora bila da se stvore smjernice za dalji razvoj te da se hrvatski književni jezik i srpski književni jezik namjerice ne udaljuju, nego po mogućnosti približuju, ali bez upotrebe bilo kakve sile, bez ikakva nametanja.

Ali praksa je bila drugačija, kao što će se vidjeti iz daljeg prikaza provođenja Novosadskog dogovora u idućem članku*.**

Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, 1971.

* Idući članak u knjizi *Hrvatski književni jezik 19. i 20. st.* (1971) ima naslov *Teorija i praksa Novosadskog dogovora*, str. 210–221. (op. prir.)

** U izvorniku stoji sljedeća bilješka: "Priredeno kao referat za praški Međunarodni slavistički kongres g. 1968."